

RANGLAR RAMZIYATI: TIL VA MADANIYAT KESISHMASIDA

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i02.093>

Xoliqova Zahro Arol qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o‘zbek tili ixtisosligi

3-kurs tayanch doktoranti

E-mail: zakhrokhlikova@gmail.com

ORCID: 0009-0009-3402-8363

Annotatsiya Mazkur maqolada rang birliklarining ramziy talqini til va madaniyat o‘zaro munosabati doirasida lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Ranglar inson tafakkurida faqat vizual belgi sifatida emas, balki milliy dunyoqarash, tarixiy xotira va madaniy tajribani ifodalovchi ramziy vosita sifatida shakllangan. Tadqiqotda rang nomlarining semantik, baholovchi va ramziy qatlamlari aniqlanib, ularning o‘zbek tilidagi frazeologik birliklar, maqolmatallar, folklor hamda shevaga xos qo‘llanishlari misolida yoritiladi. Rang ramzlarning shakllanish omillari, ularning madaniy kod sifatidagi funksiyasi va milliy tafakkurdagi o‘rni ilmiy asosda ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: rang ramziyati, lingvokulturologiya, rang konsepti, madaniy kod, semantika, o‘zbek tili, ramz.

Аннотация В данной статье символическая интерпретация цветовых единиц анализируется на основе лингвокультурологического подхода в рамках взаимосвязи языка и культуры. Цвета в человеческом сознании формируются не только как визуальные признаки, но и как символические средства, отражающие национальное мировоззрение, историческую память и культурный опыт. В ходе исследования выявляются семантические, оценочные и символические слои цветообозначений и раскрываются на примере их функционирования во фразеологических единицах, пословицах и поговорках, фольклоре, а также в диалектной речи узбекского языка. Научно обосновываются факторы формирования цветовой символики, ее функция как культурного кода и место в национальном мышлении.

Ключевые слова: символика цвета, лингвокультурология, цветовой концепт, культурный код, семантика, узбекский язык, символ.

Abstract This article analyzes the symbolic interpretation of color units from a linguocultural perspective within the framework of the interaction between language and culture. Colors are shown to function in human cognition not only as visual features but also as symbolic means expressing national worldview, historical memory, and cultural experience.

The study identifies the semantic, evaluative, and symbolic layers of color terms and illustrates them through their usage in Uzbek phraseological units, proverbs, folklore, and dialectal speech. The research also reveals the factors shaping color symbolism, its function as a cultural code, and its role in national cognition.

Keywords: color symbolism, linguoculturology, color concept, cultural code, semantics, Uzbek language, symbol.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda til faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki madaniyatni saqlovchi, uzatuvchi va shakllantiruvchi murakkab belgilar tizimi sifatida qaraladi. Til birliklari orqali xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qarashlari, axloqiy me‘yorlari va estetik ideallari ifodalanadi⁹⁸. Bu jarayonda rang nomlari alohida semantik va madaniy ahamiyatga ega bo‘lib, ular inson tafakkurida ramziy mazmun kasb etadi. Ranglar orqali borliqni idrok etish, hodisalarga baho berish va abstrakt tushunchalarni modellashtirish jarayoni qadimdan mavjud bo‘lib, bu holat ranglarning ramziy imkoniyatlarini kengaytirgan.

Ranglar qadimiy mifologik tasavvurlarda kosmik tartib, hayot va o‘lim, yaxshilik va yomonlik qarama-qarshiliklarini ifodalash vositasi sifatida namoyon bo‘lgan. Shu sababli rang birliklari ko‘plab tillarda, jumladan o‘zbek tilida ham, lingvokulturema sifatida mustahkamlangan. Rang ramziyatining shakllanishi tasodifiy jarayon emas, balki uzoq tarixiy-madaniy tajriba mahsuli hisoblanadi. Ranglar bilan bog‘liq ramzlar xalq tafakkurida barqarorlashib, til tizimiga singib ketgan.

O‘zbek tilida rang ramziyati asosan frazeologiya, maqol-matallar, xalq og‘zaki ijodi va shevalarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, oq rang bilan bog‘liq birliklar ezgulik va halollikni, qora rang bilan bog‘liq birliklar esa ko‘pincha g‘am yoki musibatni ifodalaydi. Biroq rang ramzlari doimo biryozlama talqin qilinmaydi, balki madaniy kontekstga bog‘liq holda ko‘p qatlamli ma‘no kasb etadi. Shu bois rang ramziyatini til va madaniyat kesishmasida tizimli o‘rganish dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Mazkur tadqiqot lingvokulturologik paradigma doirasida olib borildi. Tadqiqotda rang birliklarining ramziy ma‘nolarini aniqlash va ularni madaniy kontekst bilan bog‘liq holda talqin qilish asosiy vazifa etib belgilandi. Ushbu maqsadga erishish uchun bir nechta metodlar qo‘llanildi. Birinchidan, lingvokulturologik metod orqali rang birliklari milliy madaniyat, urf-odatlar va tarixiy xotira bilan bog‘liq holda tahlil qilindi. Ikkinchidan, semantik tahlil yordamida rang nomlarining asosiy va qo‘shimcha, ya‘ni konnotativ ma‘nolari aniqlandi. Uchinchidan, tavsifiy metod asosida rang ramzlarining til birliklarida namoyon bo‘lish shakllari izohlandi. To‘rtinchidan, qiyosiy metod orqali rang ramzlarining turli kontekstlardagi talqinlari solishtirildi. Tadqiqot materiali sifatida o‘zbek tili frazeologik lug‘atlari, maqol-matallar,

⁹⁸ Vorkachev, S. G. Lingvokontseptologiya i mejkulturnaya kommunikatsiya // Filologicheskiye nauki. – 2005. – № 4. – B. 3–12

folklor matnlari, shevaga oid yozma va og‘zaki manbalar, shuningdek rang konseptiga bog‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar tanlab olindi. Ushbu manbalar rang ramzlarining milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi.

3. NATIJALAR

3.1. Rang ramzi tushunchasining lingvokulturologik mohiyati

Rang ramzi rang nomining bevosita predmet belgisi doirasidan chiqib, abstrakt tushunchani ifodalash qobiliyatidir. ⁹⁹Ranglar orqali axloqiy baholar, emotsional holatlar va ijtimoiy munosabatlar ifodalanadi. Shu sababli rang birliklari madaniy xotiraning til orqali ifodalangan shakli sifatida qaraladi. Rang ramzlari xalq tafakkurida mustahkamlanib, til tizimida barqaror birliklarga aylanadi. Leksik semantika nuqtayi nazaridan rang birliklarining ma‘nosi ko‘p qatlamli bo‘lib, ularning ramziy qatlami madaniy tajriba bilan bog‘liq holda shakllanadi. Rang ramzlari til orqali avloddan avlodga uzatiladigan madaniy axborotni o‘zida mujassam etadi.

3.2. Oq rang ramziyati

Oq rang o‘zbek madaniyatida poklik, halollik, adolat va ezgulik ramzi sifatida qaraladi. Oq rang bilan bog‘liq iboralar, masalan, oq niyat, oq yo‘l, oq yuz bilan chiqmoq kabi birliklar ijobiy baholovchi semantikaga ega. Bu rang ko‘pincha insonning axloqiy fazilatlarini va ma‘naviy tozaligi bilan bog‘lanadi. Mifologik va diniy tasavvurlarda oq rang nur, hayot va ilohiy kuch bilan aloqador bo‘lib, u boshlanish va yangilanish ramzi sifatida talqin qilinadi. Shu sababli oq rang marosimlarda, to‘y va tantanalarda muhim ramziy ahamiyat kasb etadi.

3.3. Qora rang ramziyati

Qora rang ramziy jihatdan murakkab va ko‘p qatlamli hisoblanadi. O‘zbek tilida qora rang bilan bog‘liq birliklar ko‘pincha salbiy holatlarni ifodalaydi: qora kun, qora xabar, qora niyat. Shu bilan birga, qora rang ayrim kontekstlarda barqarorlik, tayanch va kuch ramzi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Masalan, qora yer, qora tog‘ birikmalarida bu rang mustahkamlik va ishonch timsolidir. Qora rang ramziyati ikki yoqlama xususiyatga ega bo‘lib, bu holat uning madaniy kontekstga bog‘liq holda turlicha talqin qilinishini ko‘rsatadi. Rangning bunday ambivalent xususiyati uning ramziy imkoniyatlarini yanada boyitadi.

3.4. Sariq rang ramziyati

Sariq rang o‘zbek tilida ko‘pincha insonning jismoniy va ruhiy holatini ifodalashda qo‘llanadi. Sariq yuz, sariq bo‘lib ketmoq kabi iboralar kasallik, tashvish yoki qo‘rquv holatini bildiradi. Bu holat sariq rangning fiziologik holatlar bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Biroq sariq rang faqat salbiy ma‘noda emas, balki hosilning pishganligi, yetuklik va to‘kinlik ramzi sifatida ham talqin qilinadi. Shu jihatdan sariq rang ramziyati ham ko‘p qatlamli xarakterga ega.

3.5. Qizil rang ramziyati

Qizil rang hayotiy kuch, qon, ehtiros va jasorat ramzi hisoblanadi. O‘zbek folklorida qizil rang quvonch, to‘y va bayram marosimlari bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Shu bilan

⁹⁹ Hakimova, M. Rang konseptlari va lingvomadaniyat. – Toshkent : Akademnashr, 2023. – 180 b.

birga, qizil rang xavf va ogohlantirish semantikasini ham ifodalaydi.¹⁰⁰ Qizil rangning bunday ikki tomonlama ramziyati uning faol, dinamik va kuchli semantikaga ega ekanini ko‘rsatadi. Bu rang ko‘pincha keskinlik va faollik bilan bog‘lanadi.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, ranglar ramziyati til va madaniyatning uzviy aloqasi mahsulidir. Rang birliklari orqali xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va emotsional tajribasi ifodalanadi. Rang ramzlari milliy madaniyatning barqaror kodlari sifatida til tizimida mustahkamlangan. O‘zbek tilidagi rang ramzlari umumiy insoniy tasavvurlar bilan uyg‘un bo‘lsa-da, milliy-madaniy xususiyatlarga ega. Bu holat rang ramzlarini faqat lingvistik hodisa sifatida emas, balki madaniy hodisa sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Rang ramzlari xalqning tarixiy xotirasi va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

5. XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ranglar ramziyati til va madaniyat kesishmasida shakllanadigan murakkab semantik tizimdir. Rang nomlari o‘zbek tilida nafaqat predmet belgisi, balki madaniy kod va ramziy vosita sifatida faol ishlatiladi. Rang ramzlarini lingvokulturologik nuqtayi nazardan o‘rganish o‘zbek tilining madaniy mohiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ushbu tadqiqot rang ramzlarini tizimli o‘rganish zarurligini ilmiy asosda tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vorkachev, S. G. Lingvokontseptologiya i mejkulturnaya kommunikatsiya // Filologicheskiye nauki. – 2005. – № 4. – B. 3–12.
2. Rahmatullayev, Sh. O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati. – Toshkent : Fan, 2009. – 592 b.
3. Hakimova, M. Rang konseptlari va lingvomadaniyat. – Toshkent : Akademnashr, 2023. – 180 b.
4. Nafasov, T. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent : Fan, 2010. – 256 b.

¹⁰⁰ Nafasov, T. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent : Fan, 2010. – 256 b.